

FƏALİYYƏTDƏ OLAN MÜƏSSİSƏYƏ MƏXSUS ƏSAS VƏSAİTLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ METODOLOGİYASI

Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi metodologiyası və hesabatın hazırlanması ardıcılığı, müəssisənin mülkiyyətində olan bu aktivlərin düzgün istifadə olunması və amortizasiyasını əks etdirən mühüm bir məsələdir. Əsas məqamları nəzərdən keçirək.

1. Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi

Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi aşağıdakı metodlar əsasında aparılır:

- **İlkin dəyər:** Əsas vəsaitlər ilkin dəyəri ilə qiymətləndirilir, bu isə alqı-satqı qiymətini, nəqliyyat xərclərini, quraşdırma xərclərini və aktivin istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi ilə bağlı digər xərcləri əhatə edir.
- **Yenidən qiymətləndirmə:** Əgər müəssisə əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsini qərarlaşdırarsa, bazar qiyməti və ya oxşar aktivlərin qiyməti istifadə olunur. Yenidən qiymətləndirmə müntəzəm olaraq aparılmalıdır ki, əsas vəsaitlərin dəyəri aktual olsun. Yenidən qiymətləndirilmiş əsas vəsaitlər, əgər ilkin dəyərdən fərqlənsə, ədalətli qiymətləri ilə əks etdirilə bilər.
- **Amortizasiya (aşınma):** Amortizasiya hesablanması üçün ya xətti metod, ya da azalan qalığa əsaslanan metod istifadə olunur, bu isə müəssisənin siyasətinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Amortizasiyanın hesablanması ədalətli olmalı və əsas vəsaitin ömrünə uyğun olmalıdır.

2. Əsas vəsaitlərin kütləvi qiymətləndirilməsi

Əsas vəsaitlərin kütləvi qiymətləndirilməsi metodikası — bu, müəssisəyə aid əsas vəsaitlərin bazar dəyərinin və ya balans dəyərinin müəyyənləşdirilməsi prosesidir. Qiymətləndirmə müxtəlif məqsədlər üçün həyata keçirilə bilər: mühasibatlıq, planlaşdırma, vergitutma, satılma və s. Əsas məqsəd, metodikanın qanunvericiliyə uyğun olması və real iqtisadi vəziyyəti əks etdirməsidir. Kütləvi qiymətləndirmənin əsas mərhələləri aşağıdakılardır:

3. Qiymətləndirməyə hazırlıq:

- **Qiymətləndirmə məqsədinin müəyyənləşdirilməsi:** Qiymətləndirmə müxtəlif məqsədlər üçün aparıla bilər — mühasibatlıq, vergilər, sığorta və ya satılma məqsədilə.
- **Əsas vəsaitlər haqqında məlumatların toplanması:** Qiymətləndiriləcək bütün obyektlər haqqında məlumatlar toplanmalıdır (obyektin kateqoriyası, istifadəyə verilmə tarixi, alış qiyməti, texniki xüsusiyyətlər, fiziki vəziyyət və s.).

4. Əsas vəsaitlərin təsnifatı:

- Əsas vəsaitlər məqsəd və funksional təyinatına, xidmət müddətinə, tipinə və digər xüsusiyyətlərə görə kateqoriyalara bölünür. Obyektlərin düzgün təsnifatı vacibdir, çünki bu, qiymətləndirmə metodunun seçilməsini müəyyənləşdirir.

5. Qiymətləndirmə metodunun seçilməsi:

Kütləvi qiymətləndirmə üçün bir neçə metod mövcuddur, hər biri məqsəd və şərtlərdən asılı olaraq istifadə olunur:

- **Qalıq dəyər (balans dəyəri) metodu:** Obyektin ilkin dəyərindən amortizasiya çıxılmaqla hesablanır. Bu, əsas vəsaitlərin mühasibatlıqda qiymətləndirilməsi üçün ən sadə metoddur.
- **Bazar dəyəri metodu:** Əgər obyektin bazarda oxşar məhsulları varsa, bazar qiymətinə əsaslanan qiymətləndirmə aparılır. Bu metod bazar məlumatları əsasında oxşar obyektlərin qiymətləri üzrə dəyərləndirmə etməyi nəzərdə tutur.
- **Əvəzləmə (bərpa) dəyəri metodu:** Obyektin bərpası üçün tələb olunan xərclər nəzərə alınaraq qiymətləndirilir, amortizasiya və aşınma nəzərə alınır.
- **Gəlir metodu (gəlir gətirən obyektlər üçün):** Obyektin gəlir gətirmək bacarığına əsaslanaraq qiymətləndirilir, gələcək pul axınları nəzərə alınır.

6. Qiymətləndirmənin aparılması:

- Hər bir obyektə uyğun qiymətləndirmə metodu tətbiq olunur. Kütləvi qiymətləndirmə zamanı, oxşar obyektlərə eyni yanaşmalar tətbiq edildiyindən, bu, vaxt və resursları qənaət etməyə imkan verir.

7. Nəticələrin sənədləşdirilməsi:

- Qiymətləndirmə bitdikdən sonra hər bir obyektin dəyəri və tətbiq olunan qiymətləndirmə metodları ilə bağlı hesabat hazırlanır. Bu hesabat müxtəlif məqsədlər üçün istifadə oluna bilər: daxili mühasibatlıq, bəyannamə təqdim etmə və ya audit üçün.

6. Qiymətləndirmə dövrü:

- Müxtəlif məqsədlərdən asılı olaraq, kütləvi qiymətləndirmə müəyyən dövrlərlə, məsələn, ildə bir dəfə, yaxud ehtiyac olduqda (məsələn, əsas vəsaitlərin satılması və ya bazar şərtlərinin dəyişməsi zamanı) həyata keçirilə bilər.

Kütləvi qiymətləndirmə metodikası, ölkə və ya regionda tətbiq olunan qanunvericilik və normativ tələblərə uyğun olmalıdır. Məsələn, Azərbaycanda qiymətləndirmə, mühasibatlıq və qanunvericiliyə uyğun metodlarla həyata keçirilməli, peşəkar qiymətləndiricilər tərəfindən həyata keçirilməlidir.

7. Əsas vasitələrin kütləvi qiymətləndirilməsi üçün yerində baxışın aparılması, müəssisəyə aid əmlakın inventarizasiyası və hesabı prosesində vacib bir mərhələdir. Belə yoxlama, əsas vasitələrin maliyyə hesabatı, vergi uçotu üçün qiymətləndirilməsi və ya texniki vəziyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə aparıla bilər. Yerində yoxlamanın keçirilməsi üçün əsas mərhələlər aşağıdakılardır:

7.1. Yoxlamaya hazırlıq

- **Yoxlamanın məqsədinin müəyyənləşdirilməsi:** Yoxlama aparılmasının səbəbi dəqiq müəyyənləşdirilməlidir. Bu, əsas vasitələrin maliyyə uçotu üçün kütləvi qiymətləndirilməsi, onların fiziki vəziyyətinin yoxlanılması və ya planlı inventarizasiya ola bilər.
- **Məlumatların toplanması:** Qiymətləndirən şəxs, əsas vasitələrlə bağlı sənədlərlə tanış olmalıdır — bu, qəbul və təhvil aktları, inventarlaşma kartotekaları, balans hesabatları və s. ola bilər.
- **Yoxlama planının hazırlanması:** Yoxlanılacaq obyektlərin siyahısı hazırlanmalı və qiymətləndirmə üçün meyarlar müəyyənləşdirilməlidir, məsələn, obyektin vəziyyəti, istismar müddəti, qalıq dəyəri və digər xüsusiyyətlər.

7.2. Yoxlama aparılması

- **Obyektə getmək:** Yoxlama, əsas vasitələrin olduğu yerə birbaşa getməklə aparılmalıdır. Qiymətləndirən şəxs, avadanlıq, binalar, nəqliyyat vasitələri, mebel və digər əsas vasitələrə baxış keçirir.
- **Vəziyyətin sənədləşdirilməsi:** Hər bir obyektin texniki vəziyyəti, aşınma dərəcəsi, təmirə ehtiyacı və ya çıxarılması kimi məlumatlar qeydə alınmalıdır. Baxış aktları tərtib edilə bilər və burada bütün çatışmazlıqlar göstərilir.
- **Müəssisə əməkdaşları ilə əlaqə:** Müəssisə məsul şəxsləri ilə əlaqə qurmaq, əsas vasitələrin vəziyyəti, istifadəsi və mümkün zədələnmələr barədə əlavə məlumat əldə etmək vacibdir.

7.3. Qiymətləndirmənin aparılması

- **Qiymətləndirmə:** Yoxlamanın məqsədinə uyğun olaraq, obyektlərin cari bazar dəyəri hesablanır. Bunun üçün bir neçə metoddan istifadə oluna bilər: bazar, xərclər, gəlir və digər metodlar, əsas vasitənin növündən asılı olaraq.
- **Aşınmanın hesablanması:** Qiymətləndirmə zamanı obyektlərin aşınma dərəcəsi nəzərə alınır. Binalar, avadanlıqlar və nəqliyyat vasitələri üçün bu, amortizasiya və qalıq dəyərin hesablanmasını əhatə edə bilər.

7.4. Yoxlamanın nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi

- **Hesabatlıq:** Yoxlama başa çatdıqdan sonra, əsas vasitələrin vəziyyəti və dəyəri ilə bağlı nəticələrin göstərildiyi akt və ya hesabat hazırlanır. Akt da aşkar olunan çatışmazlıqlar, aşınma və təkliflər, eləcə də obyektlərin gələcək istifadəsi və ya çıxarılması ilə bağlı tövsiyələr göstərilir.
- **Təvsiyələr:** Yoxlama nəticələrinə əsasən, təmir, yeniləmə və ya çıxarılma kimi təkliflər verilə bilər.

7.5. Prosesin başa çatması

- **Hesabın yenilənməsi:** Yoxlama və qiymətləndirmə nəticələrinə əsasən, mühasibatlıq və digər müvafiq şöbələr əsas vasitələrin hesabını yeniləyir.
- **Qərarların qəbul edilməsi:** Hesabatın əsasında müəssisə rəhbərliyi əsas vasitələrlə bağlı qərarlar qəbul edir — təmir, satış, çıxarma və s.

Beləliklə, əsas vasitələrin kütləvi qiymətləndirilməsi üçün yerində yoxlama diqqət, hazırlıq və peşəkar yanaşma tələb edir.

8. Kütləvi qiymətləndirmədə əsas vəsaitlərin identifikasiyası

Əsas vəsaitlərin kütləvi qiymətləndirilməsi zamanı aktivlərin identifikasiyası, onların dəyərinin müəyyən edilməsi və düzgün istifadə olunması üçün vacib mərhələdir. Bu prosesin bir neçə əsas addımı var ki, bunlar müəssisənin aktivlərinin düzgün qiymətləndirilməsini təmin edir. Bu addımları daha ətraflı nəzərdən keçirək.

8.1. Qiymətləndirilən obyektlərin müəyyən edilməsi

İlk addım, müəssisənin hansı obyektlərinin əsas vəsaitlərə aid olduğunu müəyyən etməkdir. Adətən bunlar aşağıdakılardır:

- Torpaq sahələri.
- Binalar və qurğular.
- Maşınlar və avadanlıqlar.
- Nəqliyyat vasitələri.
- Alətlər və digər maddi aktivlər, istehsalatda istifadə olunan.
- Qeyri maddi aktivlər.

8.2. Əsas vəsaitlərin təsnifatı

Obyektlər müəyyən edildikdən sonra, onların təsnifatı aparılmalıdır:

- **Kateqoriyalar üzrə:** təyinatına görə (məsələn, torpaq, binalar, maşınlar).
- **İstismar müddəti üzrə:** aktivlər qısa müddətli və ya uzunmüddətli ola bilər.
- **Vəziyyətə görə:** aktivlər yeni, köhnəlmiş, təmirə ehtiyacı olan və ya yaxşı vəziyyətdə ola bilər.

8.3. Aktivlər haqqında məlumatların toplanması

Düzgün identifikasiya və qiymətləndirmə üçün hər bir obyekt barədə ətraflı məlumat toplamaq vacibdir:

- İnventar nömrələri və digər identifikatorlar.
- Texniki xüsusiyyətlər (güc, ölçü, istehsal ili, istehsalçı).
- Aktivin vəziyyəti (təmirə ehtiyacı, aşınma dərəcəsi).
- Yer (əgər bir neçə obyekt varsa).
- Sahibliyi təsdiq edən sənədlər (qəbul-təhvil aktları, müqavilələr).

8.4. Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi

Aktivlər identifikasiya edildikdən sonra, onların dəyərinin qiymətləndirilməsinə başlanılır. Kütləvi qiymətləndirmə üçün adətən aşağıdakı metodlardan istifadə edilir:

- **Qalıq dəyər metodu:** ilkin qiymət və amortizasiya (köhnəlmə) nəzərə alınır.
- **Bazar qiyməti metodu:** bazarda analoji aktivlər olduqda istifadə olunur.
- **Xərc metodu:** obyektin bərpa edilməsi və ya yaradılması üçün xərclər əsasında qiymət müəyyən edilir.

8.5. Amortizasiyanın (köhnəlmə) nəzərə alınması

Kütləvi qiymətləndirmə zamanı, aktivlərin amortizasiyası da nəzərə alınmalıdır. Əsas vəsaitlər zamanla dəyərini itirir və bu faktor onların bazar dəyərinin düzgün qiymətləndirilməsi üçün vacibdir.

8.6. Avtomatlaşdırılmış qiymətləndirmə sistemlərin istifadəsi

Kütləvi qiymətləndirmə üçün tez-tez xüsusi proqram təminatları tətbiq edilir ki, bu da aktivlər barədə məlumatları avtomatik toplamağa və işləməyə, həmçinin qiymətləndirmə aparmağa imkan verir. Bu prosesin sürətini artırır və nəticələrin düzgünlüyünü təmin edir.

8.7. Sənədləşdirmə və hesabatların hazırlanması

Aktivlərin identifikasiyası və qiymətləndirilməsi tamamlandıqdan sonra hesabat tərtib edilir. Bu hesabat aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- Qiymətləndirilmiş obyektlərin tam siyahısı.
- Hər bir obyektin qiymətləndirilməsi dəyəri.
- Qiymətləndirmə metodikası.
- Amortizasiya və digər xüsusiyyətlər barədə məlumat.

Bu hesabat, mühasibatlıq, vergi məqsədləri və idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Əsas vəsaitlərin kütləvi qiymətləndirilməsi zamanı aktivlərin identifikasiyası diqqətli yanaşma və obyektlər barədə məlumatların düzgün işlənməsini tələb edir. Yalnız aktivləri düzgün təsnif etmək və qiymətləndirmək deyil, həm də onların dəyərinə təsir edən bütün amilləri nəzərə almaq vacibdir, məsələn, amortizasiya, texniki vəziyyət və bazar şərtləri.

9. Qiymətləndirmə hesabatında ardıcılıq

Əsas vəsaitlərin, müəssisənin mülkiyyətində olan vəsaitlər üçün hesabatlılıq ardıcılığı aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olmalıdır:

1. **Hesaba alınması:** Əsas vəsait mülkiyyətə daxil olduğu zaman, o, mühasibatlıq sistemində qeydiyyatla alınmalıdır. Bu, onun əldə edilməsini təsdiq edən bütün sənədlərin tərtib olunması və mühasibatlıqda qeydiyyatını əhatə edir.
2. **Qiymətləndirmə:** Əvvəl qeyd edildiyi kimi, bu, ya ilkin dəyər, ya da əgər tətbiq olunarsa, yenidən qiymətləndirilmiş dəyərdir.
3. **Köhnəlmə:** Müəssisə mütəmadi olaraq amortizasiya hesablamalarını hesabatlıqda əks etdirməlidir. Bu zaman amortizasiyanın düzgün hesablanması və müəssisənin mənfəətinə təsirinin göstərilməsi vacibdir.
4. **Hesabat dövrünün sonuna olan vəziyyət:** Hesabatlıqda, əsas vəsaitlərin dövrün sonunda aktual vəziyyəti əks etdirilməlidir, o cümlədən onların dəyəri, amortizasiyanın məbləği və qalıq dəyəri.
5. **İnventarlaşdırma:** Müəyyən dövrlərdə əsas vəsaitlərin inventarlaşdırılması aparılmalıdır ki, zədələnmiş, itirilmiş və ya mənfəi istifadə müddəti keçmiş aktivlər aşkar edilsin. Inventarlaşdırma nəticələri hesabatlıqda əks etdirilməli və gələcək hesablarda nəzərə alınmalıdır.
6. **İstifadədən çıxarılması:** Əgər əsas vəsait artıq istifadə edilmir və ya çıxarılsa, bu, hesabatda göstərilməli, səbəbləri (satış, utilizasiya, texniki olaraq köhnəlməsi səbəbindən silinməsi) izah olunmalıdır.

10. Hesabat növləri

Müəssisələr müntəzəm olaraq maliyyə hesabatlarını təqdim etməlidirlər ki, burada əsas vəsaitlərin hərəkəti barədə məlumat əks olunsun:

- **Mühasibat balansı:** Əsas vəsaitlər "Qeyri-aktivlər" bölməsində göstərilir, həmçinin amortizasiya barədə məlumatlar da qeyd edilir.
- **Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat:** Bu hesabatda əsas vəsaitlərin əldə edilməsi, təmir və ya modernləşdirilməsi xərcləri nəzərə alınır.
- **Hesabatlığa dair qeydlər:** Hesabatlarda amortizasiya metodları, əsas vəsaitlərin dəyərindəki dəyişikliklər, yenidən qiymətləndirmə və istifadə edilməyən aktivlərin çıxarılması haqqında məlumatlar qeyd edilməlidir.

Beləliklə, əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi və hesabatlılığı metodologiyası mühasibatlıq və vergi qanunvericiliyinə uyğun olmalı, hesabatlılıq ardıcılığı isə mühasibatlığın dəqiqliyini və şəffaflığını təmin etməlidir.

Əsas vəsaitlərin (AV) dəyərləndirilməsi — bu, müəssisənin əmlakının qiymətinin müəyyən edilməsi prosesi olub, onun balansda əks etdirilməsi, həmçinin müxtəlif idarəetmə və maliyyə məqsədləri üçün istifadə olunur. Əsas vəsaitlərin dəyərləndirilməsi, uçot, vergi tələbləri və müəssisənin maliyyə sabitliyi və rentabelliyyənin təhlili üçün vacibdir.

11. Əsas vəsaitlərin dəyərləndirilməsi nümunələri:

11.1. İlk dəyər üzrə dəyərləndirmə

Bu, AV-nin alınması və ya yaradılması dəyəri olub, alınma qiyməti, çatdırılma, montaj, quraşdırma və istifadəyə verilməsi ilə əlaqəli digər xərcləri əhatə edir.

Nümunə:

Əgər müəssisə avadanlıq alıb və onun qiyməti 500 000 manatdır, çatdırılma və montaj üçün isə 50 000 manat xərclənibsə, ilk dəyər 550 000 manat olacaq.

11.2. Qalıq dəyər üzrə dəyərləndirmə

Qalıq dəyər — bu, AV-nin mövcud vaxtda olan qiyməti olub, ilk dəyərdən bütün istifadədə olma müddətində hesablanan amortizasiyanın məbləğini çıxmaqla hesablanır.

Formula:

Qalıq dəyər = İlk dəyər — Amortizasiya məbləği

Nümunə:

Əgər avadanlığın ilk dəyəri 550 000 manatdır və amortizasiya 200 000 manat təşkil edib, o zaman qalıq dəyər 350 000 manat olacaq.

11.3. Bazar dəyəri üzrə dəyərləndirmə

Bazar dəyəri — bu, əmlakın bazarda açıq rəqabət şəraitində satıla biləcək qiymətidir. Bu metod, AV satıldıqda və ya müəssisə bəzi aktivləri satmağı qərara aldıqda tətbiq olunur.

Nümunə:

Əgər bazarda oxşar avadanlıq 400 000 manata satıla bilirsə, bazar dəyəri bu məbləğə bərabər olacaq.

11.4. Ləğvetmə dəyəri üzrə dəyərləndirmə

Ləğvetmə dəyəri — bu, müəssisə və ya onun hissəsinin ləğv olunması halında əldə edilə biləcək məbləğdir. Bu qiymət, AV-nin fərdi hissələrinin satışı və ya ikinci əl bazarında satışı əsasında müəyyən edilir.

Nümunə:

Əgər müəssisə müəyyən avadanlığı ləğv etməyi qərara alıbsa, onun ləğvetmə dəyəri onun hissələrinin satışından və ya ikinci əl bazarından əldə edilə biləcək qiymətlə müəyyən olunacaq.

11.5. Bərpa dəyəri üzrə dəyərləndirmə

Bərpa dəyəri — bu, AV-nin cari bazar şərtlərində yenidən istehsalının və ya əvəzlənməsinin dəyəridir. Bu metod, köhnəlmiş və ya müəssisə üçün xüsusi olan obyektlərin dəyərləndirilməsi üçün faydalı ola bilər.

Nümunə:

Əgər köhnə avadanlığın bərpası üçün 600 000 manat lazım olarsa, bərpa dəyəri 600 000 manat olacaq.

11.6. Amortizasiya

Əsas vəsaitlər istifadə olunduqca amortizasiya yığır, bu da avadanlıqların, binaların və digər obyektlərin aşınması və köhnəlməsi ilə bağlıdır. Mühəsibatlıqda amortizasiya üçün bir neçə metoddan istifadə olunur:

- Bırxətli metod: Amortizasiya müddəti ərzində bərabər şəkildə paylanır.
- Azalan qalıq metodu: İlk illərdə daha yüksək amortizasiya tətbiq olunur.
- İllərin cəmində metod: Amortizasiya, istifadənin illərlə nisbətində paylanır.
- İstehsal istifadəsi metoduna əsasən: Amortizasiya, aktivlərin istifadə həcminə əsaslanır.

11.7. Yenidən qiymətləndirmə halında dəyərləndirmə

Bəzi hallarda, məsələn, Beynəlxalq Maliyyə Hesabat Standartlarına (MSFH) uyğunluğun təmin edilməsi və ya real dəyərin əks olunması üçün müəssisələr əsas vəsaitlərini yenidən qiymətləndirə bilər. Bu, bazar məlumatlarından və ya müstəqil qiymətləndirmə metodlarından istifadə etməklə həyata keçirilə bilər.

12. İstehsal xəttlərinin kütləvi qiymətləndirilməsi

İstehsal xəttlərinin kütləvi qiymətləndirilməsi zamanı əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi müəssisənin istehsal infrastrukturunun tərkib hissələrini təşkil edən obyektlərin dəyərinin müəyyənləşdirilməsi prosesidir. Bu proses bir neçə əsas mərhələni və faktorları əhatə edir ki, bunlar istehsal xəttlərinin dəqiq dəyərini müəyyən etməyə kömək edir. Əsas məqamları aşağıda təqdim edirik:

12.1. Qiymətləndirmənin məqsədi

Qiymətləndirmə müxtəlif məqsədlərlə həyata keçirilə bilər:

- **Mühəsibat uçotu üçün** – balansda dəyərin əks etdirilməsi.
- **Vergilərin müəyyən edilməsi üçün** – vergi öhdəliklərinin müəyyən edilməsi.
- **Aktivlər üzərində əməliyyatlar üçün** – alqı-satqı, icarə, lizinq zamanı.
- **Avadanlığın vəziyyətinin təhlili üçün** – modernləşdirmə və ya dəyişdirmə qərarlarının qəbul edilməsi.

12.2. Qiymətləndirmə metodları

Qiymətləndirmə məqsədindən və mövcud məlumatlardan asılı olaraq müxtəlif üsullar tətbiq edilir:

- **Qalıq dəyəri üsulu** – köhnə istehsal xətləri üçün tətbiq edilir və ilkin dəyərin amortizasiya ilə birlikdə nəzərə alınmasını tələb edir.

- **Bazar dəyəri üsulu** – oxşar obyektlərlə bağlı əməliyyat məlumatları olduqda istifadə olunur.
- **Gəlir üsulu** – istehsal xəttinin gələcəkdə gətirəcəyi gəlirlərə əsaslanaraq qiymətləndirmə aparılır.
- **Müqayisəli təhlil üsulu** – analoji obyektlərlə müqayisə yolu ilə qiymətləndirmə edilir, əgər belə məlumatlar mövcuddursa.

12.3. İstehsal xətlərinin qiymətləndirilməsinə təsir edən faktorlar

- **Avadanlığın vəziyyəti** – aşınma, təmir və ya modernləşdirməyə ehtiyac.
- **Yaş və xidmət müddəti** – köhnə xətlərin xidmət müddəti bitməyə yaxın olduqda onların dəyəri daha aşağı olur.
- **İstehsal gücü və effektivliyi** – köhnə xətlər daha aşağı istehsal gücünə malik ola bilər, buna görə də qiymətləri də aşağı olur.
- **Texniki xarakteristikalar** – yeni texnologiyaların və ya köhnəlmiş həllərin olması.
- **Bazar** – bu xətlərdə istehsal olunan məhsulun bazar tələbi qiymətləndirməyə təsir edə bilər.

12.4. Qiymətləndirmə prosesi

- **Məlumatların toplanması:** bütün istehsal xətlərinin inventarizasiyası, onların vəziyyəti və xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsi.
- **Amortizasiya və aşınma:** qalıq dəyərin müəyyən edilməsi üçün amortizasiyanın hesablanması.
- **Bazar şərtlərinin təhlili:** bazar qiymətləri ilə müqayisə aparılaraq bazar dəyərinin müəyyən edilməsi.
- **Ekspertlərlə məsləhətləşmələr:** qiymətləndirmənin daha dəqiq olması üçün texniki mütəxəssislərin iştirakı lazım ola bilər.

12.5. Nəticələrin sənədləşdirilməsi

Qiymətləndirmə başa çatdıqdan sonra hesabat hazırlanır və bu hesabatda:

- Hər bir istehsal xəttinin qiyməti.
- Xətlərin vəziyyəti və xüsusiyyətləri.
- İstifadə olunan qiymətləndirmə üsullarının əsaslandırılması.
- Avadanlığın gələcək istifadəsi və ya dəyişdirilməsi ilə bağlı tövsiyələr yer alır.

12.6. Risklər və qeyri-müəyyənliklərin nəzərə alınması

Kütləvi qiymətləndirmə zamanı aşağıdakı mümkün risklər nəzərə alınmalıdır:

- Vergi və amortizasiya siyasətinə təsir göstərən qanunvericilikdəki dəyişikliklər.
- Bazar şərtlərinin dəyişməsi (məsələn, istehsal olunan məhsulun tələbi).
- Avadanlığın əlavə amortizasiyası və aşınması ehtimalı.

13. İstehsal-texnoloji xəttlərinin qiymətləndirilməsi

13.1. İstehsal gücünün analizi

Texnoloji xəttin tələb olunan istehsal həcmələrinə nə dərəcədə uyğun olduğunu qiymətləndirmək. Bu mərhələdə nəzərə alınır:

- Maksimum və orta istehsal göstəriciləri.
- Avadanlığın dayandırılma vaxtları.
- İstifadə zamanı yaranan çətinliklər.

13.2. Məhsul keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi

İstehsal olunan məhsulun keyfiyyəti qiymətləndirmənin vacib bir hissəsidir. Bu mərhələdə aşağıdakılar təhlil edilir:

- Məhsulun standartlara uyğunluğu.
- Hər bir məhsul vahidi üçün defektlərin sayı.
- Texnoloji normalardan kənara çıxmalar.

13.3. Enerji səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

Enerji səmərəliliyi xəttin iqtisadi məqsəduyğunluğuna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Bu mərhələdə:

- Enerji istehlakının analizi.
- Enerji itkilərinin müəyyənəşdirilməsi.
- Enerji istehlakını azaltmaq üçün təkliflərin hazırlanması.

13.4. Avtomatlaşdırma səviyyəsinin qiymətləndirilməsi

Müasir texnoloji xətlərdə tez-tez yüksək səviyyədə avtomatlaşdırma mövcuddur. Bu mərhələdə qiymətləndirilir:

- Proseslərin avtomatlaşdırılma səviyyəsi.
- Nəzarət və idarəetmə sistemlərinin mövcudluğu.
- Yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi imkanları, məsələn, cihazların vəziyyətini izləmək üçün "İnternet şeyləri" (IoT) texnologiyaları.

13.5. İqtisadi təhlil

Texnoloji xəttin iqtisadi səmərəliliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Məhsulun xərclərinin hesablanması.
- Xidmət və təmir xərclərinin qiymətləndirilməsi.
- İnvestisiyaların geri dönüş müddətinin və sərmayə geri dönüşünün təhlil edilməsi.

13.6. Sabitlik və etibarlılığın qiymətləndirilməsi

Bu mərhələ aşağıdakılara diqqət yetirir:

- Qəzaya qədər orta iş vaxtı (MTBF).

- Səhv və qəza ehtimalları.
- Texniki xidmət və təmir planlarının mövcudluğu.

13.7. Təhlükəsizlik qiymətləndirilməsi

Texnoloji xəttin qiymətləndirilməsi həm də aşağıdakıları nəzərə alır:

- İş yerində təhlükəsizlik qaydalarına riayət edilməsi.
- İşçilər üçün təhlükəsizlik tədbirləri.
- Risklərin qiymətləndirilməsi və təhlükəsizliyin artırılması üçün tədbirlərin görülməsi.

Bu qiymətləndirmələr yalnız texnoloji xəttin zəif tərəflərini aşkar etməyə kömək etmir, həm də onların təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlərin qəbul edilməsini təmin edir. Nəticədə, istehsalın artırılması, xərclərin azaldılması və ümumi effektivliyin artırılması təmin olunur.

14. Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsində ESG ekoloji, sosial və korporativ idarəetmə faktorları

ESG (Environmental, Social, Governance) standartlarının əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsindəki rolu, dayanıqlı inkişaf və korporativ məsuliyyətə artan diqqət nəzərə alındıqda olduqca önəmlidir. Son illərdə investorlar, şirkətlər və dövlət orqanları bu prinsiplərə əsaslanaraq sərmayə qoyuluşu, inkişaf və aktivlərin idarə edilməsi üzrə qərarlar qəbul edirlər. ESG-nin əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsinə təsiri belədir:

14.1. Ətraf mühit (Environmental) amilləri:

- ❖ **Enerji səmərəliliyi:** Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsində onların ətraf mühitə təsiri nəzərə alınır. Bu, binaların, avadanlıqların və digər aktivlərin enerji səmərəliliyinin qiymətləndirilməsini əhatə edə bilər. Məsələn, yüksək CO2 emissiyaları və ya aşağı enerji səmərəliliyi olan köhnə avadanlıqlar ESG baxımından aktivin dəyərini azalda bilər.
- ❖ **Dayanıqlılıq və materiallar:** Həmçinin, əsas vəsaitlərin istehsalında və ya tikintisində istifadə olunan materiallar qiymətləndirilir. Məsələn, ekoloji cəhətdən təmiz və ya təkrar emal edilə bilən materialların istifadəsi ESG-nin prinsiplərinə uyğun olaraq aktivin cəlbediciliyini artırır.
- ❖ **Ekoloji standartlara riayət:** Yerli və beynəlxalq ekoloji standartlara (məsələn, emissiya və tullantıların idarə edilməsi ilə bağlı tələblər) riayət edilməsi aktivin qiymətinə və qiymətləndirilməsinə təsir göstərə bilər.

14.2. Sosial (Social) amilləri:

- ❖ **Təhlükəsizlik və iş şəraiti:** Əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsində avadanlığın və ya binaların əmək təhlükəsizliyinə necə təsir etdiyi də nəzərə alınır. Məsələn, zəif iş şəraiti olan tikililər sosial standartlar baxımından aşağı qiymətləndirilə bilər.
- ❖ **Sosial təsir:** Bəzi aktivlər sosial layihələrlə əlaqəli ola bilər və ya cəmiyyətə müsbət təsir göstərə bilər. Məsələn, sosial məsuliyyətli layihələrə sərmayə qoyan və ya yoxsul bölgələrdə iş yerləri yaradan şirkətlər ESG prinsiplərinə uyğun olaraq daha yüksək qiymətləndirilə bilər.

14.3. Korporativ idarəetmə (Governance) amilləri:

- ❖ **Şəffaflıq və risklərin idarə olunması:** Effektiv korporativ idarəetmə və ESG standartlarına riayət edilməsi də aktivlərin qiymətləndirilməsinə təsir göstərə bilər. Məsələn, korporativ idarəetmədə və dayanıqlı inkişafda yaxşı reputasiyaya malik olan şirkətlər, adətən, daha yüksək qiymətləndirilir.
- ❖ **Uyğunluq və etik normalar:** Aktivlərin idarə edilməsində etik normalara riayət edilməsi, həmçinin korrupsiya və maraqların toqquşmasının qarşısını almağa yönəlmiş etibarlı prosedurların mövcudluğu əsas vəsaitlərin cəlbediciliyini artırır.

Ümumilikdə, ESG standartlarının əsas vəsaitlərin qiymətləndirilməsi prosesinə daxil edilməsi, yalnız maliyyə, həm də qeyri-maliyyə risklərini və imkanlarını nəzərə almağa kömək edir. Bu, həm şirkətin, həm də investorların uzunmüddətli maliyyə faydasına səbəb ola bilər və şirkətlərin reputasiyasını yaxşılaşdırmağa kömək edir.